

Родіон Поляков

PhD in law,
докторант Запорізького національного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5266-224X>
DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.7>
(Київ, Україна)
rodion.pol@ukr.net

УДК 347.7

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗІ ПРАВА ТА ЗАКОНОДАВСТВА ПРО БАНКРУТСТВО (НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем формування галузі права та законодавства про банкрутство (неплатоспроможність).

Метою статті є розкриття характерних рис і ознак права банкрутства (неплатоспроможності) та формулювання відповідного поняття, а також обґрунтування формування галузі права та законодавства про банкрутство (неплатоспроможність).

Автором наголошено, що після попередніх наукових досліджень, де право неспроможності (банкрутства) визначалось як підгалузь господарського права, суттєво змінилося законодавство про банкрутство, що призвело до розширення сфери його дії.

Обґрунтовано, що проведена кодифікація законодавства про банкрутство спричинила також зміни у змісті наукової доктрини права неспроможності (банкрутства) як підгалузі господарського права, зокрема в питаннях предмета, принципів і методів правового регулювання відносин банкрутства (неплатоспроможності).

Доведено, що наявність предмета, принципів, методів правового регулювання відносин банкрутства з оновленим змістом, а також кодифікаційного акта – Кодексу України з процедур банкрутства (КУзПБ), у сукупності свідчить, що право банкрутства (неплатоспроможності) має статус комплексної галузі права.

Виявлено ознаки права банкрутства (неплатоспроможності). Це комплексна галузь права, яка: об'єднує норми матеріального та процесуального права інших галузей права; регулює суспільні відносини, пов'язані з неплатоспроможністю юридичних і фізичних осіб; передбачає відступлення боржником на користь усіх своїх кредиторів усього свого майна суду, який в універсальному судочинстві за допомогою арбітражного керуючого здійснює нагляд за спільним майном, і розпорядження ним; до учасників правовідносин задля досягнення спільного інтересу застосовуються імперативні та диспозитивні начала; спрямована на повне або максимально можливе погашення встановлених грошових зобов'язань.

Сформульовано поняття права банкрутства (неплатоспроможності) як комплексної галузі права, яка об'єднує матеріальні та процесуальні норми інших галузей права, регулює суспільні відносини, пов'язані з неплатоспроможністю юридичних і фізичних осіб, де в універсальному судочинстві із застосуванням до учасників правовідносин імперативних і диспозитивних начал задля досягнення спільного інтересу суд за допомогою арбітражного керуючого здійснює нагляд за всім майном боржника та розпорядження ним з метою повного або максимально можливого погашення встановлених грошових вимог кредиторів.

Запропоновано нову структуру КУзПБ, де четверта книга присвячена транскордонному банкрутству. У загальній частині окремі розділи стосуватимуться, зокрема, фінансової реструктуризації, досудової санації, а також процедурних (процесуальних) питань банкрутства (неплатоспроможності).

Доведено виділення з КУзПБ ще одного кодексу під назвою “Кодекс про неплатоспроможність фізичних осіб”, або “Кодекс про споживче банкрутство фізичних осіб”.

Аргументовано необхідність внесення до Конституції України положень щодо банкрутства, оскільки вказані відносини глибоко проникли в усі сфери економіки та соціальне життя країни. Для цього пропонується п. 8 ст. 92 Конституції України доповнити словами: “правовий режим банкрутства (неплатоспроможності)”.

Обґрунтовано існування галузі законодавства про банкрутство (неплатоспроможність) як об’єднання взаємопов’язаних законодавчих актів, зокрема і кодифікованих, що мають спільний предмет правового регулювання відносин, пов’язаних із неплатоспроможністю суб’єктів права.

Ключові слова: банкрутство; неплатоспроможність; право; законодавство; кредитор; боржник.

Розвиток економічних відносин в Україні передбачає існування такого правового механізму, як процедура банкрутства. Нині процедура банкрутства все більше розширює сферу своєї діяльності та охоплює не лише суб’єктів господарювання, а й громадян країни. Вона допомагає розв’язати проблеми неплатоспроможності з використанням спеціальних правових та економічних заходів із мінімальними затратами для економіки країни, особливо в умовах воєнного стану. У зв’язку з цим важливо удосконалювати такий механізм, тому питання теоретичного плану, пов’язані із сутністю та змістом процедури банкрутства, потребують свого вирішення. Перш за все це стосується питань побудови права та законодавства про банкрутство (неплатоспроможність). Із цього приводу в учених немає єдиної думки. Право банкрутства (неплатоспроможності) вважають або інститутом, або підгалуззю права. Ураховуючи зазначене, дослідження у цьому аспекті є досить актуальним, особливо після проведеної кодифікації законодавства про банкрутство.

Проблеми побудови права банкрутства (неплатоспроможності) в Україні були предметом дослідження таких науковців, як В. Джуно, Б. Поляков, П. Пригуза, А. Пригуза, В. Радзивілюк та ін. Водночас ці дослідження стосувалися чинного на той час Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”¹. З ухваленням Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ)² наукових досліджень із цього питання не проводилось, що, своєю чергою, обумовлює необхідність здійснення наукового дослідження в зазначеному аспекті.

Метою дослідження є розкриття характерних рис і ознак права банкрутства (неплатоспроможності) та формулювання відповідного поняття, а та-

¹ Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12#Text>> (дата звернення: 16.01.2024).

² Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>> (дата звернення: 16.01.2024).

кож обґрунтування формування галузі права і законодавства про банкрутство (неплатоспроможність).

О. Скакун визначає: 'Підгалузь права – система однорідних предметно пов'язаних інститутів певної галузі права'³. С. Олейников, зі свого боку, зауважує:

<...> система права потребує розуміння того, як саме, з яких частин вона складається, за якими критеріями будується. В юридичній науці внутрішній поділ системи права на складові частини – галузі та інститути – традиційно розглядається з урахуванням таких головних критеріїв, як предмет і метод правового регулювання⁴.

Далі автор дає власну характеристику підгалузі права:

Підгалузь права – певна сукупність (об'єднання) правових інститутів, що об'єктивно складається в межах однієї галузі права. Як цілісне утворення підгалузь права регулює специфічне коло відносин у межах сфери правового регулювання відповідної галузі права, яка характеризується правовою уособленістю.

На відміну від правових інститутів підгалузь права не є обов'язковим компонентом кожної галузі. Вона виникає тільки у великих за своїм обсягом галузях права⁵.

Інакше кажучи, основними критеріями утворення підгалузі права є предмет і метод правового регулювання, правова автономність і вагомий розмір самої галузі права. Вперше ідею про інститут неспроможності як підгалузь господарського права висловив В. Джуль у 2000 р. Учений аргументував свій висновок винятково методологією впливу на суб'єктів правовідносин⁶.

У подальшому до обговорення підключився Б. Поляков, і "розгорілася" справжня наукова полеміка. На думку Б. Полякова, лише 'наявність предмета, методів, принципів правового регулювання свідчить про появу на правовому небосхилі нової підгалузі права – права неспроможності у складі такої галузі, як господарське право'⁷. Учений також відзначав відносну самостійність відносин неспроможності, що виникають унаслідок незадовільних результатів господарської діяльності у господарюючих суб'єктів. При цьому така самостійність має місце не лише відносно господарського права. Завдяки предмету, методам, принципам можна відмежовувати відносини неспроможності також від інших суміжних галузей права: цивільного, адміністративного, фінансового, трудового, господарсько-процесуального⁸. Тим самим Б. Поляков обґрунтував необхідність групування норм неспроможності в підгалузь, а не в інститут⁹.

³ Скакун О, *Теорія держави і права* (2-ге вид, Консум 2005) 249.

⁴ Цвік М, Петришин О, Авраменко Л, *Загальна теорія держави і права* (Право 2009) 246..

⁵ Там само 250.

⁶ Джуль В, *Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні* (Інститут технологій бізнесу і права 2000) 101.

⁷ Поляков Б, *Право неспроможності (банкрутства) в Україні* (Ін-Юре 2003) 73.

⁸ Там само 72.

⁹ Поляков Б, 'Правові проблеми регулювання неспроможності (банкрутства)' (автореф дис д-ра юрид наук 2003) 16.

Що ж стосується В. Джуня, то він і в подальших наукових дослідженнях чітко не аргументував свою позицію щодо консолідації норм права неспроможності в підгалузь права, посиляючись на загальні фрази щодо предмета та методу правового регулювання. На думку вченого,

нормативний комплекс про неспроможність включає цілу низку правових інститутів, а тому є більш складним нормативним елементом структурної диференціації права, ніж правовий інститут. З огляду на доктринальні положення про структуру права цей комплекс слід розглядати як підгалузь права.

За ознаками предмета і методу правового регулювання нормативний комплекс про неспроможність належить до галузі господарського права¹⁰.

Слід відзначити, що в той час суб'єктами банкрутства були винятково суб'єкти підприємницької діяльності, як юридичні, так і фізичні особи. Інакше кажучи, тоді мало місце підприємницьке, або комерційне банкрутство. Ця обставина і визначала спрямованість наукового дослідження. Однак після вказаного наукового змагання минуло майже 20 років. За цей період, не без впливу результатів проведених наукових досліджень вказаних авторів, істотно змінилось законодавство про банкрутство. Закон про банкрутство в редакції від 22 грудня 2011 р.¹¹ включив спори майнового характеру стосовно боржника до підсудності суду, у провадженні якого перебувала справа про банкрутство боржника. Крім того, закон запровадив інститут транскордонного банкрутства.

Проведена у 2018 р. кодифікація законодавства про банкрутство пішла шляхом розширення сфери його дії. Поряд із підприємницьким банкрутством з'явилося некомерційне. При цьому воно почало стосуватися не лише юридичних, а й фізичних осіб.

Отримала свій подальший розвиток процедура розгляду спорів, які стосуються майна боржника. Такі спори стали вирішуватися вже як відокремлені провадження у межах справи про банкрутство незалежно від характеру і суб'єктів правовідносин. У зв'язку з цим слід відзначити інститути спростування угод і майнових дій боржника, солідарної і субсидіарної відповідальності органів управління, учасників, керівника боржника – юридичної особи.

Загалом КУзПБ став охоплювати тією чи іншою мірою матеріальне право різних галузей права: цивільного, міжнародно-приватного, господарського, трудового, сімейного, адміністративного, фінансового тощо. Тобто значно розширилося коло відносин банкрутства (неплатоспроможності), зокрема завдяки профілактичним (фінансова реструктуризація та досудова санація), прелімінарним (до відкриття справи про банкрутство), неплатоспро-

¹⁰ Джунь В, *Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні* (Юридическая практика 2006) 203.

¹¹ Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: у редакції Закону України від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4212-17#n2>> (дата звернення: 16.01.2024).

можності фізичних осіб, відокремленим (спори, стороною яких є боржник), транскордонним тощо¹².

Варто також зазначити і про якісну зміну змісту принципів правового регулювання відносин банкрутства (неплатоспроможності). Завдяки принципам не лише зміцнюється структура норм, а й формується саме право. У відносинах банкрутства (неплатоспроможності) мають місце основоположний принцип – всеспільності, та другорядні: добросовісність, пріоритет процедури санації (реструктуризації боргів) і економічність. При цьому принцип всеспільності охоплює боржника, його майно, кредиторів і судове провадження¹³.

Розвиток законодавства про банкрутство торкнувся, відповідно, змісту самого основоположного принципу. І тут як приклад слід відзначити таку його складову, як судове провадження. Судовий процес із розгляду справ про банкрутство, який має характер всеспільного, або універсального, також значно розширив сферу своєї дії. Тепер у випадку відкриття процедури банкрутства боржника всі справи, що стосуються майна боржника, незалежно від юрисдикції суду, який їх розглядає, підлягають передачі до суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство. Варто вказати, що таке універсальне судове провадження, або *judisium universale*, має низку істотних ознак.

По-перше, воно являє собою комплексне судове провадження, яке охоплює діяльність не тільки суду, а й арбітражного керуючого та представницьких органів кредиторів.

По-друге, у діяльності суду в процедурі банкрутства переплетена необмежена кількість проваджень: які стосуються нагляду та контролю над майном боржника; зі встановлення активу і пасиву боржника; щодо вирішення спорів у відокремленому позовному провадженні, які стосуються майна боржника; з розгляду питань відновлення платоспроможності боржника, продажу активів і погашення вимог кредиторів тощо.

По-третє, сам суд виступає не лише як орган правосуддя, а і як адміністративний орган та навіть менеджер.

По-четверте, правове регулювання *judisium universale* здійснюється за допомогою норм матеріального та процесуального права. При цьому норми конкурсного права загалом являють собою “нерозривне з’єднання” матеріального та процесуального права¹⁴.

З іншого боку, *judisium universale* розрахований виключно на спільний процес і зовсім не підходить до приватного. Як приклад наведемо слова геніального теоретика конкурсного процесу Нового часу С. де Самоза:

¹² Поляков Р, ‘Сутність відносин банкрутства (неплатоспроможності)’ (2023) 2 Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції 71–2.

¹³ Поляков Р, ‘Принцип всеспільності як основоположний (базисний) принцип відносин банкрутства (неплатоспроможності)’ (2023) 10 Юридичний науковий електронний журнал 209 <<https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/47>>.

¹⁴ Там само 208.

<...> досі зважені підстави призводять до ствердження, що універсальне судове провадження, безумовно, не може бути застосовано до індивідуальних кредиторів, які конкурують за свої вимоги, а також і до певних речей [боржника] (том 1, частина 1, глава 3, § 17)¹⁵.

У відносинах неспроможності мають місце два методи правового регулювання: владних приписів та автономних рішень. При цьому самі методи правового регулювання у зв'язку з проведеною кодифікацією законодавства про банкрутство також зазнали низки істотних змін. Перш за все метод владних приписів тепер спрямований винятково на погашення вимог кредиторів, демонструючи тим самим не публічний, а загальний інтерес. Що ж стосується самого відновлення платоспроможності боржника, то хоч законодавець має таку мету, однак тепер вона не є головною чи визначальною. Це спричинено насамперед розширенням кількості суб'єктів банкрутства. Тепер боржниками можуть бути як особи, що займаються підприємницькою діяльністю, так і непідприємці, тому для боржників, які не займаються комерційною діяльністю, механізми фінансового оздоровлення можуть застосовуватися лише частково.

Метод автономних рішень завдяки різним дозволам, які передбачені тією чи іншою нормою, допомагає учасникам правовідносин обрати оптимальну модель поведінки. Водночас така свобода поведінки у відносинах банкрутства досить обмежена самою ж нормою, а у випадку нереалізації суб'єктами своїх прав включаються правові приписи. При цьому модель поведінки для таких учасників вже обирає суд. Комплексне поєднання двох методів правового регулювання дає змогу ефективно вирішувати головне завдання процедури банкрутства – погашення вимог кредиторів.

Оскільки за останній понад десятирічний період мали місце удосконалення та кодифікація законодавства про банкрутство, що призвело до значного розширення сфери дії права неспроможності (банкрутства) та до істотних змін у змісті принципів і методів його правового регулювання, можна говорити про переростання підгалузі права неспроможності (банкрутства) у самостійну галузь права. А. Олійник, С. Сухарєв, О. Слюсаренко зазначають: 'Галузь права – сукупність правових норм, що становлять самостійну частину системи права та регулюють суспільні відносини певного виду своїм особливим методом'¹⁶. Слід погодитись із таким твердженням Д. Слинько: 'Галузь права характеризується особливими ознаками. Це її структурні особливості, специфічний предмет правового регулювання, юридична своєрідність галузі (особливий юридичний режим)¹⁷. Перш за все галузь права – це така структура права, яка може існувати самостійно, незалежно від інших галузей. Саме цій галузі притаманні свої предмет, ме-

¹⁵ Salgado de Somoza D F, *Labyrinthus creditorum concurrentium ad litem per debitorem communem inter illos causatam, tomus primus* (Sumptibus Laurentii Anisson, M. DC. LIV) 26.

¹⁶ Олійник А, Сухарєв С, Слюсаренко О, *Теорія держави і права* (Юрінком Інтер 2001) 70.

¹⁷ Слинько Д, 'Поняття й ознаки процесуальних галузей права України' (2017) 3 *Jurnalul juridic național: teorie și practică* 18.

тод, принципи. Завдяки вказаним правовим категоріям у сукупності можна чітко диференціювати одну галузь права від іншої.

Загалом такої ж позиції дотримується С. Олейников, який виділяє такі головні ознаки галузі права: великий розмір розділу (частини) в системі права; власний предмет правового регулювання; єдність предмета і методів правового регулювання; відносна самостійність від інших об'єднань правових норм у системі права¹⁸. Зрештою, наявність кодифікаційного акта – КУзПБ, є також вагомим аргументом на користь того, що право банкрутства (неплатоспроможності) має статус галузі права.

У цьому аспекті заслуговує на увагу думка Д. Слинько, що 'структурні особливості галузі права виражаються також у тому, що кожна галузь права має "своє законодавство", як правило, самостійні кодекси або інші кодифіковані законодавчі акти'¹⁹. Видається, що право банкрутства становить комплексну галузь права, де переплітаються норми різних галузей матеріально-го та процесуального права, які поєднуються в інститути і навіть підгалузі.

Л. Добробог відзначає:

Своїм існуванням комплексні галузі зобов'язані лише об'єктивним тенденціям у розвитку системи права. Комплексна галузь права як елемент системи права, що об'єктивно складається, є сукупністю правових норм, регулюючих як публічно-правові, так і приватноправові відносини, які неможливо регламентувати однією галуззю права²⁰.

Що стосується права банкрутства (неплатоспроможності) як комплексної галузі права, то в ній кожна група норм вирішує винятково своє завдання, спрямовану на реалізацію головної мети. Так, інститут встановлення грошових вимог кредиторів має своє завдання – формування пасиву. А ось інститут оскарження угод спрямований на повернення до ліквідаційної маси майна, яке вибуло від боржника.

Щодо підгалузей права, то, на нашу думку, їх може бути три: банкрутство юридичних осіб, неплатоспроможність фізичних осіб і транскордонне банкрутство. При цьому всі підгалузі об'єднують фундаментальний принцип всеспільності та методи правового регулювання. Водночас різниця між цими підгалуззями полягає в предметі, тобто в колі відносин. Наприклад, у праві неплатоспроможності відсутні такі профілактичні відносини, як фінансова реструктуризація та досудова санація, які входять до предмета права банкрутства юридичних осіб.

У предметі права транскордонного банкрутства поряд із профілактичними відносинами відсутні також прелімінарні, а решта відносин банкрутства наявні, але досить обмежено та фрагментарно, настільки, наскільки це необхідно для вирішення основних завдань процедури. Наприклад, для форму-

¹⁸ Цвік, Петришин, Авраменко (н 4) 251.

¹⁹ Слинько (н 17) 18.

²⁰ Добробог Л. 'Підгалузь права і комплексна галузь права як елементи системи права: проблемні аспекти' [2014] 11(1) Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету Юриспруденція 29.

вання та реалізації ліквідаційної маси боржника, яка перебуває на території іншої держави.

І, як слушно відзначила В. Радзивілюк,

<...> особливості права банкрутства (неспроможності) наочно демонструють юридичну своєрідність певних груп його норм, які у свою чергу відображують особливий предмет їх регулювання, особливі принципи, цілі та способи їх регулювання, тобто соціальні функції відповідних груп норм, їх соціальне призначення та відповідно, їх реальну дію у суспільному житті²¹.

Аналізуючи предмет, принципи, методи правового регулювання відносин банкрутства, можна виділити такі ознаки права банкрутства (неплатоспроможності):

– по-перше, це комплексна галузь права, яка об'єднує в собі норми матеріального права таких галузей: цивільного, господарського, адміністративного, фінансового, земельного, сімейного, міжнародного приватного, а також процесуального права – господарського, цивільного та адміністративного;

– по-друге, право банкрутства регулює суспільні відносини, пов'язані з неплатоспроможністю юридичних і фізичних осіб;

– по-третє, передбачає відступлення боржником на користь усіх своїх кредиторів усього свого майна суду, який в універсальному судочинстві за допомогою арбітражного керуючого здійснює нагляд за цим спільним майном і розпорядження ним;

– по-четверте, до учасників правовідносин задля досягнення спільного інтересу застосовуються імперативні та диспозитивні начала;

– по-п'яте, спрямоване на повне або максимально можливе погашення встановлених грошових зобов'язань.

Ураховуючи виділені вище ознаки, можна сформулювати поняття права банкрутства (неплатоспроможності). Право банкрутства (неплатоспроможності) – це комплексна галузь права, яка об'єднує матеріальні та процесуальні норми інших галузей права, регулює суспільні відносини, пов'язані з неплатоспроможністю юридичних і фізичних осіб, де в універсальному судочинстві із застосуванням до учасників правовідносин імперативних і диспозитивних начал задля досягнення спільного інтересу суд за допомогою арбітражного керуючого здійснює нагляд за всім майном боржника та розпорядження ним із метою повного або максимально можливого погашення встановлених грошових вимог кредиторів.

Тепер щодо розвитку законодавства про банкрутство (неплатоспроможність). Р. Дуднік звернула увагу на таке:

Норми галузей права є будівельним матеріалом, з якого складається та або інша конкретна галузь законодавства. Однак під час будови кожної законодавчої галузі цей будівельний матеріал може вживатися в різному наборі й у різному сполученні

²¹ Радзивілюк В, 'Метод, принципи та функції права банкрутства (неспроможності)' (2010) 82 Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Юридичні науки 25.

певного нормативно-правового акта, залежно від мотивації цілеспрямування законодавця. Саме тому галузі законодавства не завжди збігаються з галузями права й така розбіжність є двоїстою²².

Узятий законодавцем курс на кодифікацію вказаного законодавства, на нашу думку, є перспективним і продовжиться. Передбачається, що до складу КУзПБ має увійти закон про фінансову реструктуризацію, оскільки в ньому містяться норми, які стосуються безпосередньо банкрутства. Це питання заборони відкриття справ про банкрутство, оскарження невігідних угод (ст. 42 КУзПБ), солідарної відповідальності органів управління боржника за неініціювання процедури банкрутства тощо. З іншого боку, зросло значення проваджень досудової санації, неплатоспроможності фізичних осіб, транскордонного банкрутства, банкрутства некомерційних організацій.

Проведена у 2017 р. реформа господарського процесуального законодавства торкнулася процедури банкрутства. Спроба регулювати процедурну частину справ про банкрутство Господарським процесуальним кодексом України (далі – ГПК України)²³ лише ускладнила роботу конкурсного процесу, тому невідповідно КУзПБ знову взяв курс на автономність від ГПК України в процесуальних питаннях банкрутства, при цьому залишаючи норми КУзПБ пріоритетними над ГПК України (ч. 1 ст. 22 КУзПБ).

Для усунення проблем колізій при застосуванні норм обох кодексів убачається доцільним додати до КУзПБ новий розділ, у якому будуть зосереджені норми з ГПК України, які стосуються процесуальних аспектів діяльності суду при розгляді справ про банкрутство (неплатоспроможність). У зв'язку з цим у майбутньому КУзПБ має істотно змінитися структура. Пропонуємо таку його структуру:

Книга перша. Загальна частина

Розділ I. Загальні положення (терміни, законодавство, принципи, судові процедури тощо)

Розділ II. Фінансова реструктуризація

Розділ III. Санація до відкриття провадження у справі про банкрутство

Розділ IV. Процедурні питання банкрутства (неплатоспроможності)

Розділ V. Порядок розгляду спорів щодо майна боржника

Розділ VI. Організація та діяльність арбітражного керуючого

Книга друга. Банкрутство юридичних осіб

Розділ I. Відкриття провадження у справі про банкрутство

Розділ II. Засоби погашення грошових вимог кредиторів (мораторій, забезпечення вимог кредиторів, мирова угода, визнання недійсними правочинів, солідарна і субсидіарна відповідальність та інше)

Розділ III. Процедура розпорядження майном (попереднє та підсумкове засідання суду)

²² Дуднік Р, 'Співвідношення галузі права та галузі законодавства' [2015] 32 (1) Науковий вісник Ужгородського національного університету Право 14.

²³ Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-ХІІ <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>> (дата звернення: 16.01.2024).

Розділ IV. Процедура санації

Розділ V. Процедура ліквідації

Розділ VI. Продаж майна боржника

Розділ VII. Закриття провадження у справі про банкрутство

Розділ VIII. Спеціальний порядок розгляду справ про банкрутство

Книга третя. Неплатоспроможність фізичних осіб

Розділ I. Відкриття провадження у справі про неплатоспроможність

Розділ II. Реструктуризація боргів

Розділ III. Погашення боргів

Розділ IV. Закриття провадження у справі про неплатоспроможність

Розділ V. Спеціальний порядок розгляду справ про неплатоспроможність

Книга четверта. Транскордонне банкрутство

Розділ I. Загальні положення про транскордонне банкрутство (терміни, принципи, сфера застосування транскордонного банкрутства, визначення застосовуваного права, поняття та види проваджень тощо)

Розділ II. Порядок здійснення взаємодії національними судовими установами та арбітражними керуючими з іноземними судовими установами за відсутності відкритого в цій країні провадження у справі про банкрутство (неспроможність)

Розділ III. Порядок визнання іноземного провадження у справі про банкрутство (неспроможність). Повноваження і правовий статус іноземного конкурсного керуючого та допомога іноземному провадженню до його визнання

Розділ IV. Повноваження і правовий статус іноземного конкурсного керуючого та допомога іноземному провадженню після його визнання

Розділ V. Регулювання конкурентних проваджень. Порядок здійснення взаємодії між національними судовими установами та арбітражними керуючими з іноземними судовими установами і конкурсними керуючими за наявності в іноземній країні конкурентного провадження у справі про банкрутство (неспроможність).

Варто зазначити, що доповнення КУзПБ новими процесуальними нормами цілковито узгоджується з наявним станом речей у Франції. У цій державі Комерційний кодекс (*Code de Commerce*)²⁴ поділений на декілька частин, одна з яких називається “*Partie législative*” (нормативна частина) та містить здебільшого матеріальне регулювання, коли інша – “*Partie réglementaire*” (частина процесуального регулювання) – відповідає за процесуальні аспекти правового регулювання. В обох цих частинах наявна окрема книга 6, яка присвячена процедурі неспроможності. В Англії законодавець так само передбачає окреме процесуальне регулювання процедур неспроможності, щоправда, у відокремленому акті – “*Insolvency Rules*”²⁵ (дослівно – правила неспроможності).

²⁴ Code de Commerce <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000005634379> (accessed: 16.01.2024).

²⁵ Insolvency Rules <<https://www.legislation.gov.uk/ukSI/2016/1024/contents/made>> (accessed: 17.01.2024).

Подальший розвиток законодавства про банкрутство скоріше за все піде шляхом поділу двох видів банкрутства: юридичних та фізичних осіб, зокрема у зв'язку з комерційною діяльністю. Це цілком логічно. Якщо простежити історію конкурсного процесу України, то на його початковому етапі мало місце комерційне банкрутство, яке поширювалося на фізичних осіб – підприємців. Сучасне законодавство про банкрутство, розширивши сферу своєї дії, поширилось і на некомерційну діяльність. Воно торкнулось так званого споживчого банкрутства фізичних осіб. Таке споживче банкрутство фізичних осіб має істотну особливість і відмінності від комерційного та потребує спеціального правового регулювання. Це, зокрема, стосується таких питань: відкриття справи про неплатоспроможність, де є необхідним інститут досудового врегулювання боргів; порядку встановлення грошових вимог кредиторів з використанням повноцінного процесуального інструментарію позовного провадження; процедур реструктуризації та погашення боргів; наслідків закінчення справи про банкрутство; відповідальності боржника за зловживання своїми матеріальними та процесуальними обов'язками тощо.

Все це в підсумку призведе до появи ще одного кодексу – Кодексу про неплатоспроможність фізичних осіб, або Кодексу про споживче банкрутство фізичних осіб. Сучасний КУзПБ якраз заклав таку основу для подальшого виділення споживчого банкрутства фізичних осіб. У ньому передбачена для цього ціла частина – одна книга із чотирьох.

І, нарешті, незважаючи на те, що відносини банкрутства глибоко проникли в усі сфери економіки та соціальне життя країни, у Конституції України²⁶ про банкрутство не йдеться взагалі. Свого часу Б. Поляков пропонував доповнити ст. 92 Конституції України положенням про регулювання виключно законодавством про банкрутство питань відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом²⁷. Така пропозиція не втратила своєї актуальності, за винятком доповнень у питаннях неплатоспроможності фізичних осіб. У зв'язку з цим пропонуємо п. 8 ч. 1 ст. 92 Конституції України, де виключно законами визначаються правові засади і гарантії підприємництва, правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання, доповнити словами “правовий режим банкрутства (неплатоспроможності)”.

Звертає на себе увагу той факт, що разом із КУзПБ існує низка законодавчих актів, які регулюють господарську діяльність різних підприємств, у яких містяться норми, що стосуються банкрутства, наприклад, стосовно підприємств паливно-енергетичного й оборонного комплексів. Усі ці акти та КУзПБ об'єднують спільний предмет правового регулювання і взаємозв'язок. Такий взаємозв'язок простежується у Прикінцевих та перехідних положеннях кодексу, де містяться норми, які регулюють особливості банкрутства вказаних суб'єктів господарювання. Зокрема, може йтися не лише про заборони у відкритті справ про банкрутство або введення процедур ліквідації, а й про винятки із цього. Наприклад, щодо відкриття справ про банкрутство

²⁶ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення: 16.01.2024).

²⁷ Поляков (н 7) 78.

вказаних підприємств за ініціативою власника (органу, уповноваженого управляти майном). Такий стан речей у вигляді об'єднання взаємопов'язаних законодавчих актів, зокрема й кодифікованих, що мають спільний предмет правового регулювання, свідчить про існування галузі законодавства, яку слід назвати "законодавство про банкрутство (неплатоспроможність)". Слід частково погодитись із Р. Дуднік, що

<...> предмет галузі законодавства містить у собі доволі несхожі відносини, у зв'язку із чим галузь законодавства, на відміну від галузі права, не є настільки однорідною. Галузі законодавства можна визначити як великі об'єднання нормативно-правових актів за певними сферами правового регулювання суспільних відносин на підставі цілеспрямування законодавця, які характеризуються єдністю змісту, форми й мають системні зв'язки між собою²⁸.

Річ у тому, що коли йдеться про галузі законодавства, то без схожості відносин, які входять до предмета правового регулювання, не обійтись. Якщо, скажімо, КУзПБ регулює відносини, пов'язані з неплатоспроможністю суб'єктів права, то норми, які там закріплені, якраз і об'єднані цим предметом. Інша ситуація, коли такі норми розкидані в інших нормативно-правових актах. Однак у цьому випадку пріоритет все ж таки надається кодифікованому акту, і тоді норми, які містяться в інших нормативно-правових актах, використовуються в процедурі банкрутства (неплатоспроможності) настільки, наскільки це застосовно у відносинах банкрутства (абзац 2 ч. 1 ст. 2 КУзПБ).

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна дійти таких висновків.

Наголошено, що після попередніх наукових досліджень, де право неспроможності (банкрутства) визначалось як підгалузь господарського права, суттєво змінилося законодавство про банкрутство, що призвело до розширення сфери його дії.

Обґрунтовано, що проведена кодифікація законодавства про банкрутство спричинила також зміни у змісті наукової доктрини права неспроможності (банкрутства) як підгалузі господарського права, зокрема в питаннях предмета, принципів та методів правового регулювання відносин банкрутства (неплатоспроможності).

Доведено, що наявність предмета, принципів, методів правового регулювання відносин банкрутства з оновленим змістом, а також кодифікаційного акта – КУзПБ, в сукупності свідчить, що право банкрутства (неплатоспроможності) має статус комплексної галузі права.

Виявлено ознаки права банкрутства (неплатоспроможності): комплексна галузь права, яка об'єднує норми матеріального та процесуального права інших галузей права; регулює суспільні відносини, пов'язані з неплатоспроможністю юридичних і фізичних осіб; передбачає відступлення боржником на користь усіх своїх кредиторів усього свого майна суду, який в універсаль-

²⁸ Дуднік (н 22) 14.

ному судочинстві за допомогою арбітражного керуючого здійснює нагляд за спільним майном і розпорядження ним; до учасників правовідносин задля досягнення спільного інтересу застосовуються імперативні та диспозитивні начала; спрямоване на повне або максимально можливе погашення встановлених грошових зобов'язань.

Сформульовано поняття права банкрутства (неплатоспроможності) як комплексної галузі права, яка об'єднує матеріальні та процесуальні норми інших галузей права, регулює суспільні відносини, пов'язані з неплатоспроможністю юридичних і фізичних осіб, де в універсальному судочинстві із застосуванням до учасників правовідносин імперативних і диспозитивних начал задля досягнення спільного інтересу суд за допомогою арбітражного керуючого здійснює нагляд за всім майном боржника та розпорядження ним з метою повного або максимально можливого погашення встановлених грошових вимог кредиторів.

Запропоновано нову структуру КУЗПБ, де книга четверта присвячена транскордонному банкрутству. У загальній частині окремі розділи присвячені, зокрема, фінансовій реструктуризації, досудовій санації, а також процедурним (процесуальним) питанням банкрутства (неплатоспроможності).

Доведено виділення з КУЗПБ ще одного кодексу – Кодексу про неплатоспроможність фізичних осіб, або Кодексу про споживче банкрутство фізичних осіб.

Аргументовано необхідність внесення до Конституції України положень щодо банкрутства, оскільки вказані відносини глибоко проникли в усі сфери економіки та соціальне життя країни. Для цього пропонується п. 8 ч. 1 ст. 92 Конституції України доповнити словами “правовий режим банкрутства (неплатоспроможності)”.

Обґрунтовано існування галузі законодавства про банкрутство (неплатоспроможність) як об'єднання взаємопов'язаних законодавчих актів, зокрема і кодифікованих, що мають спільний предмет правового регулювання відносин, пов'язаних із неплатоспроможністю суб'єктів права.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Salgado de Somoza D F, *Labyrinthus creditorum concurrentium ad litem per debitorem communem inter illos causatam, tomus primus* (Sumptibus Laurentii Anisson, M. DC. LIV).
2. Dzhun V, *Instytut nespromozhnosti: svitovi dosvid rozvytku i osoblyvosti stanovlennia v Ukraini* (Instytut tekhnolohii biznesu i prava 2000).
3. Dzhun V, *Instytut nespromozhnosti: svitovi dosvid rozvytku i osoblyvosti stanovlennia v Ukraini* (Yurydycheskaia praktyka 2006).
4. Oliinyk A, Sukhariev S, Sliusarenko O, *Teoriia derzhavy i prava* (Yurinkom Inter 2001).
5. Poliakov B, *Pravo nespromozhnosti (bankrutstva) v Ukraini* (In-Yure 2003).
6. Skakun O, *Teoriia derzhavy i prava* (Konsum 2005).
7. Tsvik M, Petryshyn O, Avramenko L, *Zahalna teoriia derzhavy i prava* (Pravo 2009).

Journal articles

8. Dobroboh L, 'Pidhaluz prava i kompleksna haluz prava yak elementy systemy prava: problemny aspekty' [2014] 11 (1) Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu Yurysprudentsiia 29.
9. Dudnik R, 'Spivvidnoshennia haluzi prava ta haluzi zakonodavstva' (2015) 32 1 Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu Pravo 11–6.
10. Poliakov R 'Pryntsyp vsespilnosti yak osnovopolozhnyi (bazysnyi) pryntsyp vidnosyn bankrutstva (neplatospromozhnosti)' [2023] 10 Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal <<https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/47>>.
11. Poliakov R, 'Sutnist vidnosyn bankrutstva (neplatospromozhnosti)' (2023) 2 Aktualni problemy vitchyzniano yurysprudentsii 71–2.
12. Radzyviliuk V, 'Metod, pryntsypy ta funktsii prava bankrutstva (nespromozhnosti)' (2010) 82 Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka Yurydychni nauky 23–5.
13. Slynko D, 'Poniattia y oznaky protsesualnykh haluzei prava Ukrainy' [2017] Jurnalul juridic național: teorie și practică. IUNIE 18–22 <<http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/3/4.pdf>> (accessed: 15.01.2024).

Theses

14. Poliakov B, 'Pravovi problemy rehuliuвання nespromozhnosti (bankrutstva)' (avtoref dys kand yuryd nauk 2003).

Rodion Poliakov

PROBLEMS OF FORMING THE BRANCH OF LAW
AND LEGISLATION ON BANKRUPTCY (INSOLVENCY)

ABSTRACT. The article is devoted to the study of the problems of forming the branch of law and legislation on bankruptcy (insolvency).

The purpose of the article is to reveal the characteristic features and signs of the law of bankruptcy (insolvency) and the formulation of the corresponding concept, as well as the justification of the formation of the branch of law and legislation on bankruptcy (insolvency).

The author emphasized that after previous scientific studies, where the law of insolvency (bankruptcy) was defined as a sub-branch of commercial law, the legislation on bankruptcy changed significantly, which led to the expansion of its scope.

It is substantiated that the codification of bankruptcy legislation also led to changes in the content of the scientific doctrine of insolvency (bankruptcy) law as a sub-branch of a commercial law, in particular in matters of subject, principles and methods of legal regulation of bankruptcy (insolvency) relations.

It is proved that the existence of the matter, principles, methods of legal regulation of bankruptcy relations with the updated content, as well as the codification act – the Code of Ukraine on bankruptcy procedures, in totality shows that the law of bankruptcy (insolvency) has the status of a complex branch of law.

Signs of bankruptcy (insolvency) law have been identified. This is a complex branch of law that: combines substantive and procedural law norms of other branches of law; regulates public relations related to the insolvency of legal entities and individuals; provides for the assignment by the debtor for the benefit of all his creditors of all his property to the court, which in the universal proceedings, with the help of the arbitration administration, supervises the joint property and disposes of it; imperative and dispositive principles are applied to participants in legal relations in order to achieve a common interest; aimed at full or maximum possible fulfillment of established monetary obligations.

The concept of bankruptcy (insolvency) law is formulated as a complex branch of law that combines substantive and procedural norms of other branches of law, regulates social relations

related to the insolvency of legal entities and individuals, where in universal legal proceedings using imperative and dispositive principles to the participants of legal relationship in order to achieve common interest, the court, with the help of an arbitration administrator, supervises all the debtor's property and orders with the aim of full or maximum possible fulfillment of established monetary claims of creditors.

A new structure of the Code of Ukraine on bankruptcy procedures was proposed, where the fourth book is devoted to cross-border bankruptcy. In the general part, separate sections will refer, in particular, to financial restructuring, pre-trial sanitation, as well as procedural issues of bankruptcy (insolvency).

The separation of another code, called the "Code on Insolvency of Individuals" or "Code on Consumer Bankruptcy of Individuals" from the Code of Ukraine on bankruptcy procedures, has been proven.

The necessity to include provisions on bankruptcy in the Constitution of Ukraine is argued, since these relations have deeply penetrated into all spheres of the economy and social life of the country. For this purpose, it is proposed to add the words: "legal regime of bankruptcy (insolvency)" to paragraph 8 part 1 of Article 92 of the Constitution of Ukraine.

The existence of the branch of legislation on bankruptcy (insolvency) as a union of interrelated legislative acts, including codified ones, which have a common subject of legal regulation of relations related to the insolvency of legal entities is substantiated.

KEYWORDS: bankruptcy; insolvency; law; legislation; creditor; debtor.